ЗЛАТОРОГЪ

1935

ГОД. XVI. ЮНИЙ КН. 6

ИВ. ХАДЖОВЪ. ОБРАЗЪТЪ НА ХАЙДУТИНА У БОТЕВА И РАКОВСКИ

Принадлежностьта на двамата къмъ едно и сѫщо време, подвижничеството имъ на едно и сѫщо поприще, чрезъ едни и сѫщи срѣдства — перото и бунта — разкриватъ нѣкои еднаквости между Ботева и Раковски; долавятъ се и зависимости на първия отъ втория.

Въ своитѣ лутания върху основитѣ и срѣдствата на освободителната борба, Раковски най-после се спира на мисъльта да потърси нейнитѣ сили и опори и въ създания на самия народъ презъ дългитѣ дни на робството. И открива, че свободолюбивиятъ духъ не е преставалъ да живѣе у нашия народъ. На тоя фактъ Раковски изгражда вѣрата си, че стига само „народниятъ войвода“ т. е. самъ патриотътъ-фантастъ да позове народа на бунтъ, и последниятъ ще му се отзове и масово ще се дигне за своето освобождение. Изразитель и въплътитель на тоя духъ е хайдутинътъ. У Раковски той се явява съ ясно опредѣлено политическо съдържание: „тии (българскитѣ хайдути — Ив. Х.) само, отъ падение то Българий до днѣсъ, были сѫ и сѫ наший знакъ политичьскаго живота, наша та за свободѫ и независимость непрѣстанна борба и слабо то покушение (= опитъ — Ив. Х.) противъ наший вѣченъ врагъ Турчина“ („Български тѣ хайдути“. Букурещъ, 1867 г.).

Това свое убеждение Раковски формулира въ 1867 г. — въ края на своята дейность; въ началото на своята обществено-политическа дейность Ботевъ излиза съ мисли и убеждения, които почти напълно се посрѣщатъ съ изтъкнатитѣ мисли на Раковски. Именно, Ботевъ отъ в. „Дума“ (1871 г.) има сѫщо убеждение, че „идеята за освобождение не е никога угасвала у народа“ (бр. 1 отъ 10. VI. 1871), у „свободолюбивия нѣкога български наредъ“. Носитель на тая идея, изразитель на инстинкта за борба е народниятъ класически хайдутинъ: той е изразъ на дейно противопоставяне срещу турчина, когато последниятъ е „нагазвалъ огнището му“. Ако въ убеждението си, че народътъ е постоянна революционна величина, поетътъ-революционеръ отразява идеи и на своитѣ руски учители, установяването у Ботева на хайдутина като изразитель на тия революционни инстинкти е минало презъ Раковски, дължи се на неговото внимание. Разбира се, Ботевъ не е просто повторилъ Раковски; той е съчеталъ откритието на революционера-фантастъ за хайдутина съ идеитѣ на своитѣ руски учители. Затова у Ботева идейно хайдутинътъ се

явява по-осложненъ: той е изразитель на народния инстинктъ за борба, която отъ своя страна е изпълнена и съ редъ „социални стремления, които сѫ едни отъ най-хубавитѣ чърти на народния характеръ“ (Дума, бр. 1). Самиятъ хайдутинъ у Ботева е изпълненъ съ тѣзи „социални стремления“.

Въ „Горски пѫтникъ“ (1857 г.) Раковски се домогва да даде и „поетически“ изразъ на своитѣ схващания, като се опитва да ги въплъти въ образи. Така той пръвъ въвежда въ личното творчество образа на хайдутина, който образъ заема толкова много мѣсто въ Ботевата поезия („Хайдути“, „На прощаване“, „Пристанала“, „Зададе се облакъ тъменъ“, „Хаджи Димитъръ“, „Моята молитва“, „Обесването на Левски“). У Раковски тоя образъ се изгражда върху следната основа: взима се отъ народната пѣсень, свързва се съ съвременностьта, писательтъ го използува да изрази себе си. Върху сѫщата основа главно се изгражда тоя образъ и у Ботева, като много по-рѣзко се подчъртава тая основа. Заедно съ това въ изграждането на образа поетътъ-революционеръ използува и опита на Раковски. Върху тази почва се изработва отношението на двамата къмъ хайдутина, което намира своя идеенъ и поетически изразъ въ неговата идеализация. Тя засѣга както външния така и вѫтрешния образъ на хайдутина.

Като „повѣствителнъ спѣвъ“, „Горскій пѫтникъ“ (Новый Садъ, 1857 г.) се спира много повече върху онова външно, което се явява не лично, а типично, общо за хайдутина: неговото потекло и облѣкло и външнитѣ условия на неговия животъ (обстановка, условия, въ които протичатъ животътъ и действието и др.). Още съ рождението си стариятъ хайдутинъ-юнакъ у Раковски носи знака на белязаность:

Чиста ги бльгарка породила
с'дѣвическо несквьрнено млѣко
храбро отъ младости подойла.

По-нататъкъ авторътъ предава много повествователно и разтегнато какъ се е изработвалъ тоя юнашки духъ и въ какво се е проявявалъ: мъсть-отплата и казънь.

Тая идея и тема Ботевъ загатва въ „Хайдути“:

Какви е деца раждала,
раждала, ражда и сега
българка-майка юнашка.

какви е момци хранила,
хранила, храни и днеска
нашата земя хубаза!

Раковски всичко проектира въ миналото; той остава въ кржжилото на това минало, остава върху почвата на неговата идеализация, която въ творението му добива характеръ на историческа идеализация. Така у него миналото стои откжснато отъ настоящето — противопоставя му се. Такова представяне и поставяне на минало и настояще е въ основата си Паисиевско.

Съ постройката на израза си: „раждала, ражда и сега, хранила, храни и днеска“ Ботевъ свързва вжтрешно настоящето съ миналото: героичнитѣ прояви и устреми на настоящето иматъ своитѣ яки корени въ онова, що е създало и завещало миналото; т. е. духътъ на борба за свобода не е умиралъ у нашия народъ: той е живѣелъ и у майката, която го е откърмила у „децата“. У Раковски миналото има да действува върху настоящето по косвенъ пжть: като възбуди срамътъ и болката отъ настоящето и подбуди волята да бжде то премахнато; у Ботева миналото доживява до настоящето, оживява въ него и се превръща въ дейно и прѣко творяще го начало, въ сила, която движи съвременността.

Все пакъ „Горски пжтникъ“ е изразъ на тежненията на авторовата съвременность; дейцитѣ въ поемата сж рожба на тая съвременность. И Раковски установява връзката между тѣхъ и миналото; тя се дава външна хронологична: членоветѣ на дружината т. е. горскитѣ пжтници, сж потомци и продължители на старитѣ хайдути. У тѣхъ не се чува гласътъ на кръвьта. У Ботева темата за потеклото на хайдутина се поставя върху почвата на наследствеността, на наследения духъ, представя се осложнена и се разрешава като проблема на поколѣнията — вѣчната проблема на бащи и деца: у Чавдара (въ „Хайдути“) живѣе духътъ на баща му — Петка Страшника „вехта войвода“; Чавдаръ поема неговия пжть: да бжде „страшенъ хайдутинъ“ за чорбаджии и турци, и „крило“ за „клети сюрмаси“, следъ като му е била отнета възможността да заживѣе, както е мечтала майка му, като миренъ труженикъ-просвѣтитель. Съ мжжко сърце юнашко, което не може да гледа бѣснуванията на турчина, го е родила майка му — „юнашка“ („На прощаване“); старият войвода благославя — въ „Пристанала“ — оживѣлия свой духъ у дъщеря си и у сина си; сжщиятъ вече грохналъ старъ войвода-орачъ проклина себичния духъ у своитѣ синове („Зададе се облакъ тъменъ“).

Друга тема въ обрисовката на физическия образъ на хайдутина е неговото облѣкло. Въ „Горски пжтникъ“ то се дава

така, че по-скоро подчъртава красотата на старината и авторовото възхищение отъ нея:

Съ старо народно облѣкло лично,
блъстно уржжье да имъ ся свѣти
слънце пресвѣтло какъ сія' ясно,
момцы да бждатъ тие напети!

Съ пушки на рамо далѣ бісжщи,
съ двойкж гръмовлы скжпы пиштове,
съ златны полазкы свѣтло свѣтящи,
съ остры на поясъ дългы ножове.

У Ботева тая тема е подхваната на известното мѣсто въ „На прощаване“:

Ако ли, мале-майнольо,
живъ и здравъ стигна до село,
живъ и здравъ съ байракъ въвъ ржка,
подъ байракъ лични юнаци,
напети въ дрехи войнишки,
съ левове златни на чело,
съ иглянки-пушки на рамо,
и съ саби-змии на кръста,
о, тогазъ, майко юнашка!..

Въ своето твърде описателно предаване облѣклото на хайдутина Раковски се разкрива повече като етнографъ и идеализиращъ старината историкъ. Ботевъ е превъзмогналъ тоя историзъмъ; старината, доколкото се загатва въ поетовото изображение — „иглянки пушки“ — се разтваря напълно въ толкова чърти на съвременността: дрехи войнишки, левове златни ... сабизмии; чъртата отъ старината се освобождава отъ всѣкакъвъ историзъмъ и се изпълня съ ново съдържание — на съвременността. На туй помагатъ живото чувство, що изпълня творението, и което чувство е нейна рожба, както и мѣстото на тая тема въ цѣлото: промѣна на ситуацията, която представя желанието на хайдутина бунтовникъ осжществено. Тогава естествено се раждатъ радостьта и подигнатото настроение, които се свързватъ и съ онѣзи, що сж негови носители и го преживяватъ; а това сж „личнитѣ“ „напети“ „юнаци“, които на селото ще се хвърлятъ въ очи най-първо съ своята необикновена премѣна. И въ нея най-първо Ботевъ разкрива бореца, неговата красота: блѣсъкътъ и красотата на неговата външность внушаватъ и излжчватъ вжтрешната красота на хайдутина.

Животътъ и действието на хайдутина у Раковски и Ботева протичатъ въ планината: чърта отъ действителностьта,

отразена и въ нашата народна пѣсень. Въ „Горски пѫтникъ“ тоя животъ е само красота и поезия: той се изживява въ чудни лунни нощи, срѣдъ цвѣтя и благовоние въ росни ливади, край студени и бистри извори, срѣдъ девствени гѫсти вѣковни гори, въ тѣсни и непроходими пѫтеки, срѣдъ непристѫпни скали; всичко това дава ни хайдутитѣ възможность да се чувствуватъ свободни и въ безопасность. Къмъ това се прибавятъ и грижитѣ за прехраната, която е лесна и изобилна. Изобщо, обстановката и животътъ срѣдъ нея се даватъ съ чърти и съ духа на идиличната идеализация, тъй както се тя изразява въ известната хайдушка пѣсень за Манушъ войвода: „Стига сме яли, яли и пили ...“

Идилично въ живота на хайдутина Ботевъ не дава, защото у него хайдутинътъ е носитель и изразитель на опредѣлено начало: героичното. Трепетътъ и поривътъ на сърцето въ „Пристанала“ или въ „Живъ е той“ (особено на третата самодива), който е сгодна тема за идилия, се преплита съ героичното, подчинява му се, разтваря се въ него и се използува, за да разкрие една отъ основнитѣ чърти на това героично: волность на духа, своя воля.

Обрисовката на хайдутина въ „Горски пѫтникъ“ завършва съ разкриване идейното съдържание на образа. Тукъ у Раковски срѣщаме идеи, убеждения, формулировки, на които по-късно Ботевъ дава много сбитъ и идейно задълбоченъ изразъ. Раковски изнася два типа хайдутинъ; стариятъ типъ — неполитизираниятъ — се представя отъ Драгоя и Велка. Подбудата за хайдутуване тукъ е лична обида и жажда за мъсть; цельта — само „свобода лична“. То не се озарява отъ нѣкаква по-висока мисъль, отъ идея, която да го извежда отъ рамкитѣ на личното себично и да му придава по-широкъ, по-общъ смисълъ. И макаръ да се възхищава отъ проявената смѣлость и храбрость, Раковски изтървава осѫда на това хайдутуване, изразявайки убеждението си, че съ неговитѣ мотиви и цели авторитѣ му „время же драгоценно губили“. Другиятъ типъ хайдутинъ е въплътенъ въ образитѣ на Момчила, Радоя и главно на войводата т. е. на самия Раковски; това е политизираниятъ хайдутинъ — бунтовникътъ. Той си поставя „цель благородна“ — идея на хайдутуването; тя е „освобожденье общенародно“. Образътъ се свързва съ оформяващитѣ се тежнения на националната съвременность и ги изразява.

Ботевата поезия знае образа на още неполитизирания хайдутинъ: Чавдаръ и баща му въ „Хайдути“, войводата и синоветѣ му въ „Зададе се облакъ тъменъ“, Дойчинъ и Стояниновъ баща въ

„Пристанала“. Въ отличие отъ неполитизирания хайдутинъ у Раковски, Чавдаръ у Ботева се явява идейно идеализиранъ: въ дѣлата му се откроявать смѫтно социални и политико-национални предразположения:

и страшенъ бѣше хайдутинъ
за чорбаджии и турци;
ала за клети сюрмаси —
крило бѣ Чавдаръ войвода!

Мѫката на стария войвода-орачъ въ „Зададе се облакъ тъменъ“ е, че народътъ осиротява, остава безъ закрилникъ поради безумния раздоръ на двамата синове на войводата. Въ „Пристанала“ тоя смѫтенъ идеологиченъ моментъ не е загатнатъ; но тамъ поетично е разкрита друга тема, на която въ „Горски пѫтникъ“ Раковски е отдѣлилъ много мѣсто: волностьта и свободата на хайдутина, своята воля у него, което прави хайдутуването привлѣкателно. Разработката на тая тема Раковски поставя върху изрично формулираното убеждение за избранството на хайдутина, свързано съ много словесни тиради, проповѣди и убеждения на автори за неумиращия у народа духъ и стремежъ къмъ свобода. Въ „Пристанала“ всичко това намира своето поетическо въплъщение въ конкретна обстановка, живи образи и бликаще живо чувство. Въ сѫщото време то се осложнява и задълбочава, като се включва въ кржжилото на другата по-обща тема: бащи и деца.

Раковски дава двата типа хайдутинъ заедно, единъ до другъ, статично; тѣ сѫ завършени, сложени, не еволюиратъ. Поскоро стариятъ типъ хайдути, по силата на обстоятелството че подпада подъ водачеството на войводата-идейникъ, ще се зарази отъ неговитѣ разбирания и духъ; инакъ не би могълъ да следва войводата, да стои подъ неговото знаме. — У Ботева тоя образъ е даденъ въ движение, той се развива, еволюира. Въ всѣко стихотворение той е друго — ново — стѫпало въ това развитие. Още отъ началното стѫпало на това развитие — Чавдаръ отъ „Хайдути“ — образътъ на хайдутина, изграденъ върху почвата на синтезирани широкъ кржгъ хайдушки пѣсни, на разкази, се свързва твърде тѣсно съ своя творецъ: въ него последниятъ проектира свои лични настроения:

И какво да ми спечели?..
Рипна ми Чавдаръ отъ радость...

Чрезъ тоя образъ заложенитѣ въ него двигатели на миналото доживяватъ до съвременностьта на поета, когото вдъхно-

вяватъ и чрезъ неговото творение се превръщатъ въ дейна сила на тая съвременность. Въ „На прощаване“ — второто стѫпало отъ развитието на образа — идеологично образътъ отговаря на Младена и Войводата отъ „Горски пѫтникъ“: като тѣхъ той е носитель на идеята за политическо освобождение, изразява тежненията на авторовата национална съвременность. Композиционно двата образа сѫщо показватъ еднаквость: Раковски се тули задъ Войводата, въ „На прощаване“ Ботевъ изважда себе си, говори отъ свое име. Войводата твърде много се занимава съ миналото, за да разчисти смѣтки съ него, докато въ Ботевото творение героятъ е цѣлъ въ съвременността: въ нейнитѣ стремежи, копнежи, духъ. Съ миналото го свързва още представата, каквато за него още живѣе у народа — за него той е още „хайдутинъ“; но въ съзнанието на младото поколѣние, на което предстои да тласка националната съвременность, тоя образъ е изпълненъ съ ново съдържание: за него той е бунтовникъ. Той е само настояще и бѫдеще. Такъвъ е той и за самия авторъ. Така у Ботева се явява синтетичниятъ образъ — изразъ „хайдутинъ... бунтовникъ“. Въ „Горски пѫтникъ“ Раковски държи отдѣлно образитѣ на двата типа хайдутинъ, когато Ботевъ дава образа единенъ и подсказва неговата еволюция: бунтовникътъ по-високо стѫпало въ развитието на онова основно начало, което народътъ смѫтно е вложилъ въ другата своя рожба — хайдутина. По-високо стѫпало, осложнено съ тежненията на националната съвременность; а тѣ сѫ ярко кристализирана политическа идейность и свързана съ нея активность и воля да се осѫществятъ нейнитѣ изисквания.

У Раковски Войводата и Младенъ много държатъ своя погледъ обърнатъ къмъ миналото; и въ рѫководнитѣ начала за действие въ съвременността има много лозунги отъ това минало, чувства и страсти, живѣещи у горскитѣ пѫтници и у масата като последие отъ това минало. Така, дружината се кълне: „За вѣри в'поле д'умрѣм' юнашко!“; самъ войводата се прощава: „За вѣрѫ да умрѣмъ достолѣпно!“; речьта му извиква тоя възторженъ откликъ у дружината: „Божа дѣсница насъ ще води, тайнѫ силѫ намъ ще проводи, турцы невѣрны да съкрушимы! храмове святы д'освободимы!“ Най-после старцитѣ молятъ Бога да помогне на младия войвода: „Вѣчныя врази отъ християнскы праведно смьртніѫ да сы казни“. За чувствата, що пълнятъ гърдитѣ на горскитѣ пѫтници, сѫдимъ отъ изрази като:

нашы мѫчителы злы крьвницы
храборно и лы да побѣдимы
мрьсны невѣрны дивы поганцы
Тѣхно бѣсовск' имя да погини,
турскы главы да падатъ тамъ,
скврьны имъ трупове игралище.

Тѣзи лозунги и изрази чуваме въ многоизвестнитѣ бунтовни пѣсни на Чинтулова, а преди него той и нашиятъ народъ сѫ ги чували въ лозунгитѣ на гръцката завѣра и на свързанитѣ съ нея бунтовни пѣсни на гръцкитѣ клефти.

Раковски изгражда идеализацията на горския пѫтникъ само върху почвата на своята формулирана идея-убеждение, на историята и на външната идеализация; въ душата на неговитѣ пѫтници има много низменно. Идеализацията на хайдутина и на хайдутина-бунтовникъ Ботевъ изгражда не само върху идейность, повече или по-малко съзнавана като убеждение, но и като очистя душата на героя отъ низменното. Достѫпна на човѣшки и реални чувства, душата бива обгорена отъ тая идейность, проникната отъ патоса и възторга на дѣлото, та се очистя отъ това низменно. Затова, докато въ „Хайдути" за „лошия" има „съ ножа по̀ глава", което твърде живо напомня за кървава разправа, въ „На прощаване" сѫщата разправа бива освободена отъ низменността на кръвнината съ чудно хубавата метафора:

съ куршумъ да го поздравятъ,
а пъкъ съсъ сабя помилватъ . . .

Развитието на образа на хайдутина завършва въ „Хаджи Димитъръ" и въ „Моята молитва".[1] Тукъ той се представя като борецъ за свободата. Въ едното отъ стихотворенията той копнѣе достойно да послужи на идеала си, като въ вихъра на борбата отсѫди самъ своята сѫдба, а въ другото — дългътъ е изпълненъ: сложенъ е животътъ предъ олтара на тая борба. Образътъ бива очистенъ отъ чърти, които стѣсняватъ значението му, като го прикрепватъ само къмъ живота и проявитѣ на даденъ народъ (хайдутина) или на дадена национално-историческа съвременность (хайдутина-бунтовникъ). Сѫщо така тоя образъ тукъ се явява идейно осложненъ и задълбоченъ: тукъ най-ярко и внушително е изразена идеята за дългъ, която по-рано въ „Хайдути" и „На прощаване" бива само повече или по-малко ясно загатната. Съ нея се мотивира примирението съ смъртьта:

Но стига ми тая награда —
да каже нявга народа:
умрѣ, сиромахъ, за правда,
за правда и за свобода!

Загатнатата въ тѣзи стихове мисъль за обезсмъртяване, въ „Хаджи Димитъръ“ постига най-висшия свой изразъ на формулирана вече общочовѣшката идея за безсмъртие:

Тозъ, който падне въ бой за свобода,
той не умира . . .

Тая тема като формулирано убеждение, което разкрива повече наблюдателность и има характеръ на констатация, Раковски загатва на нѣколко мѣста въ „Горски пѫтникъ“, а на едно мѣсто я развива по-подробно. Така патриотътъ пѣвецъ констатира: „Пѣсны преславн' имъ (на „стары витязы) люди пѣѭть“ Въ началото на своята речь Войводата говори тъй:

Вашая дѣла славна витяшка
помянъ въ народы уставищѫтъ!
Славѫ приличнѫ, чьсть же юнашкѫ
бѫлгари храбрость вамъ пѣѭщѫтъ.

Въ края на речьта си Войводата развива по-подробно тая тема:

Момцы сѫ' имя убесмьртили!
Чест' имъ божественнѫ отдавѫтъ,
вѣчнѫ ся славѫ тако добили!
Люди за храбрость имъ гы славіѫтъ!

Всяко потомство спомян' имъ движи
великолѣпн' изображенія,
съ примѣры тѣхны народъ ся снажи
в' новы успѣхы с'устрямленія!

Бѫдимъ подобны с'нашы праотцы!
Тѣхнѫ народи славѫ сказвѫтъ,
тій сѫ' были храбри юнацы
тѣхная дѣла странн' уписвѫтъ!

Въ „Горски пѫтникъ“ тая тема е дадена като моментъ отъ войводовото убеждаване къмъ пѫтницитѣ да поематъ пѫтя на хайдутуването; у Ботева тя се дава като моментъ отъ прославата на героя-хайдутинъ и неговата идеализация. У последния формулировката разнообрази основната тема:

Кой не знае Чавдаръ войвода?
Кой не е слушалъ за него?
Овчарь ли по планината
или пъкъ клети сюрмаси?

Като дава и мотивировката за по-нататъшното развитие на подхванатата тема — прочутостьта на Чавдара, поетътъ лесно може да мине къмъ нейното развитие, което представя заключение и изчерпване на темата:

За туй му пѣе пѣсеньта
на Странджа баиръ гората
. . . . . .
отъ Бѣло море до Дунавъ
по румелийски полета.

Въ „На прощаване“ сѫщата тема е загатната въ завета къмъ майката:

Ти излѣзъ, майко, послушай
моята пѣсень юнашка . . .

Задълбочена по-нататъкъ тая тема естествено се доразвива и завършва въ хубавия и естественъ край на стихотворението:

Но стига ми тая награда —
да каже нѣвга народа:
умрѣ, сиромаха, за правда,
за правда и за свобода.

Т. е. той ще живѣе въ паметьта на поколѣнията съ смисъла на своя подвигъ.

„Тозъ, който падне въ бой за свобода . . .“ — известната строфа отъ „Хаджи Димитъръ“, представя най-висшиятъ идеенъ и художественъ изразъ на тая тема: цѣлата вселена е съпричастница въ прославата и обезсмъртяването на героя и подвига. Композиционно тя завършва дневната картина, ликвидира потиснатото душевно състояние, свързано съ нея, освобождава душата отъ него и прави възможенъ прехода къмъ свѣтлото настроение на вечерната картина. Въ тоя мигъ, когато се завършва дневната картина, като се конкретизира единъ мигъ отъ току-що формулираната идея на произведението . . . него жалѣятъ | земя и небо, звѣръ и природа . . . срѣщаме образъ, който направо ще идва отъ „Горски пѫтникъ“. Той е следниятъ: „Надъ него соколъ юнашка птица“, който у Раковски гласи: „Сивы соколъ юнашка птичица“. Голѣмото различие между двата израза е явно: докато у Раковски единството на образа е разрушено отъ логическото противоречие и несъвмѣстимость ни умалителната форма отъ апозитивното име („птичица“) и неговия атрибутъ („юнашка“) накъмъ основния членъ на образа — „соколъ“, у Ботева ясно се чувствува съчлененостьта „соколъ-юнашка птица“, изградена върху изразената крайно сбито вѫтрешна връзка между юнашката птица и юнака, съ когото сѫ братя. Или, въ своя разказъ Велко така „възгласява“, когато се „затая“ въ зелената шума: Горо зелена! ты майко мила! и: Горо, горо, майко мила! („Пристанала“). — Или: „Изкуство изучихмы природно, | дивны изрѣдны за раны билкы | . . . Чюдно лѣкувѫтъ язвы юнашкы, и: Една му съ билки

раната върже... Раковски обикновено струпва субективни и обективни силуети край образа, съ които внася раздвоение въ него; докато Ботевъ си служи или само съ субективенъ епитетъ или пъкъ, ако си послужи и съ обективенъ, двата се обединяватъ въ изразяването на личното авторово отношение: О либе мило хубаво!.. Ти имашъ гласъ чуденъ, млада си!.. И той я гледа — мила засмѣна!..

Поемата си Раковски е написалъ съ умисъль да въздействува върху своята съвременность; поради това въ „Горски пѫтникъ" се срѣщатъ често изрази, които иматъ характеръ на лозунги. Лозунгътъ не само сбито и кѫсо изразява волята на дадена съвременность, но може да изрази и отношение къмъ нея:

Всѣкы отъ близо на смьрть да вьрви!
Кой до край търпи, ще сѫ спаси
царство небесно ще ся сподоби,
златна зелена свѣтла хорѫгва
с'еднѫ странѫ „свобод' или смърть!"

Ботевата поезия е сѫщо актюелна: поетътъ пѣе за себе си, но заедно съ това и за своитѣ съвременници. Затова и у него срѣщаме много лозунгови изрази, нѣкои отъ които хубаво се посрѣщатъ съ Раковски: „На смърть, братко, на смърть да вървимъ!" Или тоз' що толкозъ годинъ ти пѣе: „Търпи, и ще си спасишъ душата?" Красно съ две думи заветни: Свобода и смърть юнашка!"

Докато у Раковски тия лозунгови изрази носятъ общъ и безличенъ характеръ — вмѣстени като сентенции, изработени въ миналото и имащи нѣкакво отошение къмъ настоящето, у Ботева тѣ сѫ превърнати въ лични отношения, въ живи двигатели на съвременността; затова у Раковски сѫ изразени въ разказния начинъ на глагола — сравнително най-безличенъ и безотносителенъ, докато у Ботева тѣ сѫ изразени най-вече съ заповѣдната му форма и съ съдържащето се въ нея обрѫщение, което всѣкога бива свързано съ конкретенъ предметъ-образъ, що е всѣкога близко.

И така, Ботевъ заварва образа на хайдутина вече въведенъ въ личната поезия. Въ неговото изработване и той върви по стѫпкитѣ на Раковски: народна пѣсень, свързана съ историческата съвременность, изразяване себе си. Затова, като Раковски, Ботевъ държи хайдутина близо да сърцето си или се слива съ него. Ботевъ разширява рамкитѣ на образа, задълбочава и осложнява неговото съдържание. Раковски претоварва своя хайдутинъ

съ далеченъ и близъкъ историзъмъ, който тежи надъ образа и му прѣчи яко да се свърже съ съвременността, да се превъплъти въ нея. Той, благодарение на дългитѣ авторови исторически екскурси, се готви да служи на тая съвременность, но не я движи; движението си остава него, ограничава се само съ него. — Ботевъ е свободенъ отъ патриотическия историзъмъ на Раковски; нѣщо повече: противопоставя му се и съзнателно го отхвърля. Затова пакъ въ образа разкрива поетически онова съкровено, което самиятъ народъ е вложилъ въ него съ пѣсеньта си и което го прави живо да говори на поетовата съвременность и на самия поетъ. По тоя начинъ миналото — но не историята — оживява въ съвременността съ онова, съ което е доживѣло до нея. Така то става способно да се попълни съ ново вече съдържание, подсказано отъ съвременността и преобразено, задълбочено да стане неинъ изразитель. Раковски остава докрай въ кржжилото на българското, докато Ботевъ, стоейки всѣкога върху почвата на националното, долавя, открива и изтъква онова зърно отъ общочовѣшко, що съдържа всѣка национална съвременность. Затова и Раковски и Ботевъ говорятъ всѣки на своята съвременность; но докато Раковски умира съ нея, Ботевъ заживява попълно следъ нея. Защото у първия хайдутинътъ е убеждение, разсжждение, теория; у втория той е чувство, образъ, поезия; първиятъ е проповѣдникъ, дидактиченъ, вториятъ поетически внушава. У Раковски хайдутинътъ е главно съ убеждение на писателя за другиго, у Ботевъ той е себечувство и самосъзнание. Раковски наистина уведе хайдутина въ нашата лична поезия; но поезията, чара и патоса на хайдутина и хайдутството изрази и въплъти само Ботевъ.